

Norbert Furmańczyk

**Strategiczne znaczenie Azji Centralnej na przestrzeni ostatnich 25 lat - przykład
Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej**

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest pokazania jak zmieniła się polityka Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej wobec regionu Azji Centralnej. Pomimo tego, że zarówno USA jak i UE bardzo szybko rozpoznały suwerenność państw tego regionu, nie podjęły zdecydowanych kroków celem umocnienia swojej pozycji tym samym uznając ten region za rosyjską strefę wpływów (a obecnie rosyjsko-chińską z coraz większą przewagą Państwa Środka). Wynikało to także z istotnej dla Zachodu kwestii przestrzegania praw człowieka (notorocznie łamanych przez te państwa) oraz powszechny w tym regionie reżim autorytarny, który skutecznie zwalczał opór wobec rządzących. Był to główny powód, dlaczego Zachód nie zaangażował się zdecydowanie w walce o wpływy w tym regionie, pomimo tego są wydarzenia, które zmusiły państwa Zachodu to zmiany swoich strategii wobec państw Azji Centralnej.

1. Podejście USA do kwestii Azji Centralnej

Stany Zjednoczone były jednym z pierwszych państw, które uznały suwerenność krajów Azji Centralnej oraz nawiązały z nimi stosunki dyplomatyczne po rozpadzie ZSRR w 1992. Już wtedy Waszyngton dostrzegał strategiczne znaczenie tego regionu ze względu na jego surowce oraz położenie pomiędzy nowo powstałą Rosją a Chinami oraz Iranem. Pierwszym dużym dokumentem stanowiącym podstawę amerykańskiej polityki wobec regionu jest wydany w 1999 roku *Silk Road Strategy Act* dla Azji Centralnej i Południowego Kaukazu.

W dokumencie podkreślono problemy regionu od gospodarczych po zagrożenie destabilizacji regionu zwracając uwagę na niski poziom demokratyzacji oraz notoryczne łamanie praw człowieka¹. Nowa strategia Stanów Zjednoczonych miała skupić się na procesie denuklearyzacji regionu oraz zadbanie o jego stabilność, a

¹ *THE SILK ROAD STRATEGY ACT OF 1999*, 1999/2000. s. 2-3, <https://www.congress.gov/committee-report/106th-congress/senate-report/45/1>. (data dostępu: 04.07. 2025)

także uregulowanie potencjalnych sporów terytorialnych czy pomoc w zwalczaniu terroryzmu². Co jest warte podkreślenia to obawa USA przed wybuchem anarchii na terenie tych państwach, ich ewentualnych upadek i ewentualnie wchłonięcie tego regionu przez Rosję lub Iran, całkowicie ignorując aspekt chiński³.

Po zamachu Al-Kaidy i rozpoczęciu inwazji na Afganistan w 2001 relacje amerykańskie z państwami Azji Centralnej jeszcze bardziej się zacieśniły co wynika z faktu, że Waszyngton potrzebował pomocy państw regionu w zaopatrywaniu amerykańskiego wojska w Afganistanie, ku ich uldze wszystkie państwa regionu poparły amerykańską agresję, widząc zagrożenie ze strony islamistycznych rządów Talibów i wkrótce zaczęły powstawać amerykańskie bazy w Kirgistanie (Manas), Uzbekistanie (Khanabad) i Tadżykistanie (Ayni)⁴. Polityka prezydenta Busha skupiała się głównie na współpracy militarnej i wspólnego przeciwdziałaniu terroryzmowi niż na rozwoju demokratycznych wartości, które zostały zepchnięte na boczny tor podkreślając, że celem USA jest zjednanie sobie przywódców państw Azji Centralnej w szczególności Kazachstanu i Uzbekistanu które były postrzegane za najbardziej stabilne⁵.

Administracja Obamy poniekąd kontynuowała współpracę z regionem w kontekście militarnym (w 2010 roku na rzecz inwestycji w regionie wydano niemal 650 mln dolarów, najwyższy wynik w latach 1992-2014⁶), ale też poszła o krok dalej zwiększając fundusze na rzecz edukacji, organizacji pozarządowych oraz również zaciśnienie relacji z Kazachstanem, który miał być postrzegany jako lider regionu⁷. Jednocześnie to za kadencji Obamy zaczęło się zamykanie amerykańskich baz w Azji Centralnej co było efektem zarówno przeniesienia skupienia uwagi Waszyngtonu w

2 Tamże s.15-19.

3 Tamże s.19-20.

4 O. Akromov, *The US Approach Towards Central Asia Revisited*, 09.2024, „The Hague Research Institute”, <https://hagueresearch.org/the-us-approach-towards-central-asia-revisited/> (data dostępu: 04.07.2025).

5 E. Rumer, R.Sokolsky, P. Stronski. *U.S. POLICY TOWARD CENTRAL ASIA 3.0*, ‘Carnegie Endowment for International Peace’, Waszyngton 2016, s.25-29.

6 Tamże s. 24.

7 M. Laumulin, *U.S. Central Asian Policy Under President Barack Obama*, 2010 „Central Asia and the Caucasus”, nr.4 tom. 11, s. 1-4, <https://www.ca-c.org/index.php/cac/article/view/1784/1585> (data dostępu: 04.07.2025).

stronę Indo-Pacyfiku jak również udanej polityki rosyjskiej wobec państw Azji Centralnej⁸. Jednocześnie to właśnie u schyłku administracji Obamy zainicjowano coroczne spotkania przedstawicieli USA i państw Azji Centralnej w formie C5+1 w listopadzie 2015 poprzedzone wizytą sekretarza stanu Johna Kerry'iego w stolicy każdego z tych państw, co miało dać sygnał o ciągłym zainteresowaniu Stanów Zjednoczonych tym regionem.

Pierwsza administracja Donalda Trumpa choć kontynuowała organizację szczytów (choć nie były one regularne) to w 2017 roku gdy opublikowano *National Security Strategy* (dokument który określa zamierzenia polityki zagranicznej administracji) poświęcała temu regionowi niewiele miejsca podkreślając jedynie skupienie się na walce z terroryzmem i stabilizacji sytuacji w Afganistanie⁹. Wręcz sekcja poświęcona Azji Centralnej została połączona z sekcją poświęconą Azji Południowej przy czym najwięcej miejsca poświęcono tam Pakistanowi¹⁰.

W czasie rywalizacji Chin z USA , podjęto próby nawiązania większej współpracy ale należy podkreślić że państwa Azji Centralnej same oto zabiegały czego przykładem była wizyta prezydenta Uzbekistanu Mirziyoyeva, żeby jak to ujął Paul Stronsky: *Ponieważ daje to Taszkientowi więcej miejsca do balansowania pomiędzy potęgami*¹¹. Jeżeli chodzi o samą politykę Trumpa wobec tego regionu wspominany wcześniej Stronsky wskazując, że największym sukcesem polityki Trumpa w Azji Centralnej było nie wyrządzenie żadnych dalszych szkód w relacjach z państwami regionu¹².

Jedynym znaczący osiągnięciem w kwestii Azji Centralnej było ogłoszenie *US Strategy for Central Asia 2019-2025*, dokument podkreślający w jakim obszarach Stany Zjednoczone powinny inwestować aby zapewnić państwom regionom większą

8 O. Akromov, dz.cyt.

9 A. Zhunisbek, *New U.S. National Security Strategy and Central Asia*, 'Euroasian Research Institute', <https://www.eurasian-research.org/publication/new-u-s-national-security-strategy-and-central-asia/> (data dostępu: 04.07.2025).

10 Tamże.

11 N. Imamova, *Has Trump Remade America's Priorities in Central Asia?*, 28.10.2020, 'Voice of America',

12 Tamże.

swobodę oraz pomóc tym państwom w dywersyfikacji zasobów i szlaków handlowych¹³.

Administracja Joe Bidena kontynuowała wzmacnianie obecności amerykańskiej kluczowym wydarzeniem w tym temacie było uczestnictwo prezydenta Stanów Zjednoczonych w szczycie C5+1 (zrobił to jako pierwszy prezydent USA w historii), gdzie podkreślił on chęci pomocy Stanów Zjednoczonych w dywersyfikacji szlaków handlowych, a także wspomniał o możliwej umowie dotyczącej wydobycia surowców w Kazachstanie czy Uzbekistanie¹⁴. Co ciekawe podczas swojego wystąpienia Biden nie poruszył kwestii notorycznego łamania praw człowieka w regionie co może wskazywać że w celu poprawy relacji z państwami regionu USA umieszczają sprawę demokratyzacji i przestrzegania praw człowieka na bok¹⁵.

II administracja Donalda Trumpa w latach 2025-2026 nie miała znaczących okazji do wyrażenia chęci zwiększenia swoich wpływów w regionie pomimo pogarszających się stosunków z Chinami. Inne działania prezydenta wręcz osłabiły tą pozycję z ogłoszeniem wojny handlowej na cały świat (włączając w to państwa Azji Centralnej) czy zakończenie programu USAID mogą negatywnie wpłynąć na i tak w miarę słabą pozycję Stanów Zjednoczonych w regionie¹⁶.

2. Strategia UE wobec regionu Azji Centralnej

Choć państwa członkowskie Unii Europejskiej równie szybko uznały niepodległość nowo powstałych republik Azji Centralnej na samym poziomie unijnym nawiązanie stosunków dyplomatycznych rozpoczęło się dopiero w 1999 roku z otwarciem przedstawicielstwa w Kazachstanie, przy czym najdłużej otwarcie

13 O. Akromov, dz.cyt.

14 C. Wood, What Happened at the First-Ever Central Asia-US Leaders' Summit?, 21.09.2023, „Diplomacy”, <https://thediplomat.com/2023/09/what-happened-at-the-first-ever-central-asia-us-leaders-summit/> (data dostępu: 04.07.2025).

15 Tamże.

16 A. Komilov, *Trump's Second Term: Opportunity or Obstacle for Central Asia?*, 11.06.2025, „Diplomacy”, <https://thediplomat.com/2025/06/trumps-second-term-opportunity-or-obstacle-for-central-asia/> (data dostępu: 04.07.2025).

przedstawicielstwa trwało w Turkmenistanie, które rozpoczęło działalność dopiero w 2019 roku¹⁷.

Pierwszym dużym dokumentem w kwestii Azji Centralnej było przyjęcie w 2007 roku przez Parlament Europejski *The EU Strategy on Central Asia of 2007*, który rozpoznał strategiczne znaczenie regionu jako rozdroża pomiędzy Azją a Europą i cennego dostawcę surowców energetycznych¹⁸. Na aktualizację tej strategii przyszło czekać kolejne 12 lat. W ramach dokumentu *EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership* , których Unia oparła swoją politykę na trzech priorytetach:

I. Partnerstwa Odporności

Zadbanie o rozwój demokracji , zasad prawa i przestrzegania praw człowieka przy jednoczesnej pomocy w rozwiązywaniu problemów socjoekonomicznych i modernizacji państw regionu oraz zwalczania terroryzmu¹⁹.

II. Rozwoju Dobrobytu

Unia planowała zakrojone na szeroką skalę inwestycje w kluczowe sektory gospodarek regionu w głównej mierze w sektor prywatny . Podjęła też działania zmierzające do dołączenia tych państw do Światowej Organizacji Handlu²⁰.

III. Polepszenia Współpracy

Celem tego punktu jest wzmocnienie dialogu nie tylko pomiędzy UE a regionem Azji Centralnej, ale też opracowania platformy dla rozmów międzyregionalnych oraz między rządami tych państwa a jego obywatelami²¹.

17 https://www.eeas.europa.eu/turkmenistan/who-we-are_en?s=231 (data dostępu 05.07.2025).

18 Joint Communication to the European Parliament and the Council, 15.5.2019, *The EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership*, Brussels, JOIN(2019) 9 final , s.1.

19 Tamże. s.4-8

20 Tamże. s. 8-14.

21 Tamże. s.15-18

Faktycznie, choć na przestrzeni kolejnych lat powstały instytucje i fora umożliwiające dialog pomiędzy UE a państwami Azji Centralnej to zaangażowanie unijne w regionie ze względu na notoryczne łamanie praw człowieka pozostawało minimalne nawet pomimo rosyjskiej aneksji Krymu²². Pomimo tego Unia pozostała największym inwestorem oraz dostawcą pomocy humanitarnej przy czym największe zasługi mają tu Francja i Niemcy, które mocno współpracowały z państwami regionu w sprawie dostawy surowców chociażby uranu²³.

Kluczowym dla nowego rozdziału relacji UE-Azja Centralna stała się rosyjska inwazja na Ukrainę, która pokazała Unii jakim zagrożeniem dla Europy jest Rosja i wzmocniło staranie państw członkowskich w celu uniezależnienia od rosyjskich surowców, kluczem do tego celu ma być Azja Centralna.

Pierwszym spotkaniem na drodze do nowego porozumienia było szczyt C5+RFN zorganizowany w Berlinie 29. września 2023 roku gdzie podpisano porozumienie dla strategicznego partnerstwa pomiędzy Niemcami a państwa regionu²⁴. Niemcy stały się propagatorem nowego otwarcia relacji UE i państw C5 chcąc też pełnić rolę lidera europejskiej dyplomacji w tym regionie²⁵. Na apel Niemiec nie trzeba było długo czekać, ponieważ już rok później na początku kwietnia w Samarkandzie (Uzbekistan) doszło do pierwszego szczytu UE-Azja Centralna, gdzie podniesiono rangę stosunków dyplomatycznych na poziom strategicznego partnerstwa. Celem UE jest przeznaczenie znacznych środków inwestycyjnych (niemal 15 mld euro) w rozwój Transkaspijskiego Międzynarodowego Szlaku Transportowego (który omija Rosję), a także w

22 M. Popławski, *Kryzys jako szansa. Nowy etap relacji UE i Azji Centralnej*, 26.04.2024, „OSW”, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2024-04-26/kryzys-jako-szansa-nowy-etap-relacji-ue-i-azji-centralnej#_ftn1 (data dostępu: 05.07.2025).

23 M. Popławski, K. Strachota, *Macron w Azji Centralnej: wzrost francuskich ambicji w regionie*, 13.11.2023, „OSW” <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-11-13/macron-w-azji-centralnej-wzrost-francuskich-ambicji-w-regionie> (data dostępu: 05.07.2025).

24 L. Gibadło, M. Popławski, *Centralnoazjatycka piątka w Berlinie: czas strategicznego partnerstwa*, 05.10.2023, „OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-10-05/centralnoazjatycka-piatka-w-berlinie-czas-strategicznego-partnerstwa> (data dostępu: 05.07.2025).

25 Tamże.

sektor wydobywania surowców krytycznych (kobalt, nikiel itd.) oraz projekty środowiskowe²⁶.

Jeśli chodzi o kwestie praw człowieka i demokratyzacji regionu to przestały one pełnić rolę priorytetowych, przy czym wprowadzono zasadę „więcej za więcej” czyli jeśli państwa Azji Centralnej wzmocnią swoją działania na rzecz demokratyzacji tym więcej środków finansowych otrzymają²⁷. Działanie UE nie mają na celu zastąpienie wpływów chińskich czy rosyjskich (choć wpływy Moskwy stopniowo spadają od czasu inwazji na Ukrainę na rzecz Chin), ale mają pomóc w zachowaniu większej niezależności wobec tych mocarstw²⁸.

Zakończenie

Zachód ostatecznie postanowił ostatecznie zaangażować się w regionie Azji Centralnej kierując się strategią realistyczną. Wiedząc, że próba walki o wpływy z Chinami jest skazana na porażkę; nie tylko ze względu na odległość (Chiny są sąsiadem, gdzie Unia i USA są daleko), ale i stopień zależności pomiędzy ChRL a państwami regionu, zamiast tego Zachód stawia na inwestycje, które mają dać państwom Azji Centralnej szanse na równoważenie wpływów mocarstw. Natomiast kwestia praw człowieka i postęp demokratyzacji został w tej strategii pozbawiony priorytetu pomimo tego, że państwa Azji Centralnej coraz mocniej rozprawiają się z opozycją oraz sukcesywnie ograniczają prawa swoich obywateli²⁹. Najwyraźniej jednak korzyści jakie Zachodowi może dać Azja Centralna pozwalają im zignorować sytuację w samym regionie w myśl zasady „cel uświęca środki”.

26 M. Popławski, *Szczyt UE–Azja Centralna w Samarkandzie: po pierwsze gospodarka*, 09.04.2025, „OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2025-04-09/szczyt-ue-azja-centralna-w-samarkandzie-po-pierwsze-gospodarka> (data dostępu: 05.07.2025).

27 Tamże.

28 M. Popławski, *Kryzys jako szansa....*

29 T. Hassan, *World Report 2025: Events of 2024*, Nowy Jork 2025, „Human Right Watch”, https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2025/01/World%20Report%202025.pdf (data dostępu: 05.07.2025).

Bibliografia

Publikacje

Akromov O. *The US Approach Towards Central Asia Revisited*, 09.2024, „The Hague Research Institute”, <https://hagueresearch.org/the-us-approach-towards-central-asia-revisited/>

Gibadło L., Popławski M., *Centralnoazjatycka piątka w Berlinie: czas strategicznego partnerstwa*, 05.10.2023, „OSW”,

<https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-10-05/centralnoazjatycka-piatka-w-berlinie-czas-strategicznego-partnerstwa>

Hassan T., *World Report 2025: Events of 2024*, Nowy Jork 2025, „Human Right Watch”, https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2025/01/World%20Report%202025.pdf

Imamova N., *Has Trump Remade America's Priorities in Central Asia?*, 28.10.2020, ‘Voice of America’

Komilov A., *Trump's Second Term: Opportunity or Obstacle for Central Asia?*, 11.06.2025, „Diplomacy”, <https://thediplomat.com/2025/06/trumps-second-term-opportunity-or-obstacle-for-central-asia/>

Laumulin M., *U.S. Central Asian Policy Under President Barack Obama*, 2010 „Central Asia and the Caucasus”, nr.4 tom. 11, s. 1-4, <https://www.ca-c.org/index.php/cac/article/view/1784/1585>

Popławski M., *Kryzys jako szansa. Nowy etap relacji UE i Azji Centralnej*, 26.04.2024, „OSW”, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2024-04-26/kryzys-jako-szansa-nowy-etap-relacji-ue-i-azji-centralnej#_ftn1

Popławski M., *Szczyt UE–Azja Centralna w Samarkandzie: po pierwsze gospodarka*, 09.04.2025, „OSW”, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2025-04-09/szczyt-ue-azja-centralna-w-samarkandzie-po-pierwsze-gospodarka>

Popławski M., K. Strachota, *Macron w Azji Centralnej: wzrost francuskich ambicji w regionie*, 13.11.2023, „OSW”

Rumer E., Sokolsky R., Stronski P., *U.S. POLICY TOWARD CENTRAL ASIA 3.0*, ‘Carnegie Endowment for International Peace’, Waszyngton 2016

Wood C., *What Happened at the First-Ever Central Asia-US Leaders' Summit?*, 21.09.2023, „Diplomacy”, <https://thediplomat.com/2023/09/what-happened-at-the-first-ever-central-asia-us-leaders-summit/>.

Norbert Furmańczyk

Zhunisbek A., *New U.S. National Security Strategy and Central Asia*, 'Euroasian Research Institute', <https://www.eurasian-research.org/publication/new-u-s-national-security-strategy-and-central-asia/>

Dokumenty

Joint Communication to the European Parliament and the Council, 15.5.2019, *The EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership*, Brussels, JOIN(2019) 9 final , s.1. *THE SILK ROAD STRATEGY ACT OF 1999*, 1999/2000. s. 2-3, <https://www.congress.gov/committee-report/106th-congress/senate-report/45/1>.